

POSUDEK DISERTAČNÍ PRÁCE

Helena Smolová

Povolání ženy ve filosofické a teologické reflexi Edith Steinové

Posudek, který následuje, vyjadřuje mé mínění o disertaci *Povolání ženy ve filosofické a teologické reflexi Edith Steinové*. Je do velké míry soustředěn na kritiku, jejímž smyslem ovšem není nic jiného nežli to, aby byla doktorandce poskytnuta pravdivá zpětná vazba, jež by jí na konci jejího doktorského studia pomohla učinit ještě jeden krok v rozvoji vědomostí a schopností. Jak vyplývá ze závěrečného hodnocení, připouštím práci k obhajobě, neboť si – navzdory všem výtkám, jež následují – cením úsilí, které doktorandka vyvinula, a mám za to, že je tato disertace v daném případě dostatečná k tomu, aby jí umožnila završit předchozí studium získáním doktorské hodnosti.

OHLÉDNUTÍ

Povinností školitele není jenom to, aby předložil posudek na závěrečnou podobu disertační práce, ale také svědectví o okolnostech jejího vzniku. ThDr. Helena Smolová (dále jen: doktorandka) zahájila svá doktorská studia na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze r. 2007/2008 pod vedením Vojtěcha P. Kohuta, Th.D. Téma disertační práce, jež se měla soustředit na spiritualitu ženy v díle Edith Steinové, si přinesla s sebou z Husitské teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, kde r. 2006 obhájila rigorózní práci *Prakticko-teologické aspekty života a díla Edith Stein (1891–1942)*. Po odchodu kolegy Kohuta do zahraničí, r. 2010, byla doktorandka svěřena mé péči. Téma disertace jsme redefinovali. Ukázalo se totiž, že korpus textů, v nichž Steinová hovoří o ženě, není rozsáhlý, a že je nezbytně nutné integrovat studium tohoto tématu s celkem její filosofické a teologické antropologie (a to i přes to, že doktorandka neprošla důkladnější filosofickou průpravou). Takto vymezeného tématu se následně chopila. Zásadní obtíž představovala metodologie vědecké práce, jež byla předmětem většiny našich osobních a řady písemných konzultací. Kritický moment ve vzájemné spolupráci přišel v únoru 2013, kdy mi doktorandka odevzdala první verzi své disertace. Vytkl jsem jí, že postupuje příliš mechanicky: reprodukuje prostě obsahy spisů Steinové, avšak bez hlubší analýzy a bez syntézy, z níž by bylo patrné, že doktorandka klade studované autorce otázky a přemýšlí spolu s ní o věci samé. Žádal jsem ji, aby ve svých úvahách akcentovala teologický aspekt autorčiny reflexe o lidské osobě a o povolání ženy. Vybídl jsem ji, aby svůj text důkladně přepracovala a aby jeho obsah konzultovala s doc. RNDr. Vladimírem Petkevičem, CSc., který dílo Steinové dobře zná. Následující rok vedl k výsledkům, jež doktorandka předložila v disertaci. Její text jsem před odevzdáním neviděl a seznámil jsem se s ním až nyní.

FORMA

Hodnotím-li formální stránku disertační práce, pak konstatuji, že gramatika je v pořádku, stylistika poněkud lopotná – doktorandka se místy opakuje a ne vždy formuluje srozumitelným způsobem. Ortografie je uspokojivá. Rozsah disertační práce učinil zadost požadavkům platným na KTF UK. Doktorandka se držela pokynů pro zpracování

kvalifikačních prací, jež byly zveřejněny na webu fakulty r. 2009. Jejich následná změna se již po dohodě se školitelem do výsledné podoby práce nepromítla, neboť její podstatná část již byla zpracována a formální úprava by byla časově náročná. Zmíněná pravidla s sebou ovšem nesou nepřehledný vzhled bibliografických citací. Ten je ještě umocněn skutečností, že poznámky nejsou zarovnány ke kraji a odděleny zvětšenou mezerou; některé z nich jsou členěny do odstavců. Zbytečně jsou citovány z internetu texty, u nichž bylo možné poukázat na tištěnou verzi, ať už byla stažena v PDF (např. *Edith Stein Jahrbuch*), nebo ji bylo možno nalézt v knihovnách (např. *Karmel, Summa theologica*). U textů učitelského úřadu církve je to přímo chyba, neboť ty mají být vždy citovány z oficiálních edic.

METODA

Zaráží mne, že doktorandka v úvodu ani závěru své disertace neříká nic o motivaci, s níž zvolila předmět svého doktorského projektu. Je očividné, že je zaujata postavou Steinové, mám ale pochybnost o tom, že je zaujata také tím, o čem (a jak) Steinová přemýšlela. Právě nedostatek zaujetí věcí samou se mi zdá být příčinou, z níž vyvěrá metoda, kterou doktorandka zvolila a které se důsledně držela. Sama ji v úvodu popsala slovy: „Texty Steinové jsou analyzovány z hlediska sledovaného tématu práce, jímž je osoba ženy a její povolání ve filosofické a teologické reflexi této autorky. Pisatelka studuje texty Steinové v kontextu bádání o Steinové a současného stavu poznání, zejména pokud jde o stav teologického poznání“ (11). Obrat „texty jsou analyzovány z hlediska sledovaného tématu práce“ ve skutečnosti znamená, že doktorandka postupuje deskriptivně. Obsahem jednotlivých kapitol je totiž, úhrnem řečeno, reprodukce myšlenkového obsahu spisů Steinové. Transversální tematická analýza textů, syntéza poznatků či jejich spekulativní rozvedení bohužel chybí. Kontextualizace je pouze nastiňována: autoři, s nimiž se Steinová konfrontovala (např. Husserl, Scheler, Haecker, Augustinus, Tomáš Akvinský, Bartmann apod.), jsou zmiňováni, ne však přímo studováni. Namísto toho, aby doktorandka kladla studované autorce otázky, jež by vycházely ze soudobé teologie, a „vyprovokovala“ tak její texty k výpovědím, jež nejsou patrné na první pohled, vkládá prostě do poznámek odkaz na vyjádření soudobého magisteria nebo na pojednání českých či zahraničních autorů. Protože však je tento postup aplikován jen čas od času, působí poněkud nahodile a nuceně.

OBSAH

V úvodu disertace (9–10) doktorandka konstatuje, že zamýšlí „postihnout vývoj antropologického konceptu Edith Steinové“, „do něhož patří rovněž její zkoumání ženy, jedinečnosti, charakteristiky a struktury ženské duše, včetně praktických aplikací“; „pochopit, jak Steinová definovala vzájemný vztah filosofie a teologie, respektive filosofické a teologické antropologie, a jak se toto pochopení projevovalo v jednotlivých fázích tvůrčího díla při formulování antropologického konceptu. Zaměřuje se rovněž na pochopení vzájemného vztahu pojmů přirozený a nadpřirozený v antropologickém konceptu Steinové.“ – Takto vymezené téma koresponduje ve své obecné formulaci se zadáním, jež bylo dohodnuto se školitelem.

Zrcadlí i schválenou strukturu práce, jež je rovněž nastíněna v úvodu. Její logika však dostatečně objasněna není. Zvláště postrádám důkladnější osvětlení smyslu kapitoly třetí, jež je věnována tomu, jak Steinová rozuměla vztahu filosofie a teologie resp. přirozena

a nadpřirozena. Přitom byla pro disertaci, jež má být svým celkovým vyzněním teologická a přitom se věnuje autorce, která byla především filosofka, klíčová. Autorce, která se zabývala explicitní reflexí o ženě pouze v menší části svých spisů (v souborném vydání: *Die Frau: ihre Aufgabe nach Natur und Gnade; Die Frau: Fragestellungen und Reflexionen*), takže má-li být toto téma objasněno, je třeba je studovat v kontextu její filosofické i teologické antropologie, tedy všude, kde je řeč o člověku resp. o lidské osobě.

Zdařilá vstupní kapitola, v níž doktorandka navazuje na svou rigorózní práci, podává základní informace o životě a smrti Steinové, o její beatifikaci, kanonizaci a prohlášení spolupatronkou Evropy. Připojen je i pokus o tematické vymezení díla Edith Steinové. Ten přerůstá v referát o steinovském bádání v Německu; širší výhledy bohužel chybí, přestože je Steinové – a také její reflexi o ženě – věnována pozornost v řadě zemí. Navazuje přehled recepce života a díla Steinové v České republice, který se uzavírá konstatováním (39–40): „Vzhledem k tomu, že v české odborné literatuře nejsou téměř žádné studie, jež by reflektovaly dílo Edith Steinové, ani žádná studie, která by se zabývala specificky problematikou ženy u Edith Steinové, což je jedním z hlavních badatelských směrů v Německu, chce tato disertační práce tuto problematiku do českého odborného prostředí uvést a zpřístupnit také texty, které dosud nebyly česky publikovány.“

Kapitola o vztahu filosofie a teologie resp. přirozena a nadpřirozena, o níž už byla řeč, obsahuje věty, jimž nerozumím a na které poukazuji zástupně, abych objasnil, že ne všechny výroky paní doktorandky jsou patřičně promyšlené. Např.: „Znovuzrozený člověk není svou přirozeností stejný jako první člověk před pádem.“ (48) – Změna přirozenosti by ovšem znamenala, že člověk přestane být člověkem, a doktorandka má zřejmě na mysli změnu tzv. *stavu* přirozenosti. Nebo (50): „Použijeme-li v souvislosti se vzděláváním a přípravou na povolání ženy rozlišení na "přirozený" a "nadpřirozený" cíl, je trojitý přirozený cíl (zaměřený na rozvinutí lidství, ženské jedinečnosti a individuality) současně také cílem nadpřirozeným. Nadpřirozeným cílem je podle Steinové nadpřirozený člověk nebo Kristus v člověku.“ – Jaký smysl má hovořit o rozlišení obou cílů, je-li pak postulována jejich totožnost, zatímco následně je cíl nadpřirozený definován jinak, než na počátku věty?

Je potěšující, že počínaje čtvrtou kapitolou předřazuje doktorandka stručný vstup, v němž objasňuje, o čem hodlá pojednat. V tomto konkrétním případě jde o teorii osoby, o niž se Steinová zajímala po celou dobu své publikační činnosti. Postupně jsou proto předkládány myšlenky spisů *Zum Problem der Einfühlung*, *Der Aufbau der menschlichen Person* a *Endliches und Ewiges Sein*, které doktorandka označuje za výraz tří období autorčiny reflexe. Závěrečné věty prvních dvou podkapitol hodnotí implicitní přínos příslušného díla pro budoucí autorčinu reflexi o ženství. Poněkud širší rozvinutí slibuje podkapitola „Teorie osoby z hlediska ženy podle Steinové“ (108–110); ukazuje se však, že je spíše syntézou teorie osoby, a cílového tématu se týká pouze věta „při zkoumání člověka jako obrazu Trojice se [Steinová] osobou ženy specificky nezabývá“.

S pátou kapitolou přechází doktorandka explicitně k vlastnímu tématu disertace. Přechod je vyznačen výroky (111): „Steinová se při svém zkoumání struktury lidské osoby z filosofického hlediska zabývala člověkem obecně. Specifický zájem o osobu ženy vznikl v souvislosti s její pedagogickou činností [...]. Chceme rovněž sledovat, nakolik uplatňovala poznatky získané filosofickým studiem při formulování teologicko-antropologického konceptu.“ Ještě předtím, než se doktorandka dostala ke svému tématu, referovala s pomocí knihy *Was ist der Mensch?* o tom, jak Steinová rozuměla formuli

„anima forma corporis“ a biblickému motivu, podle něhož byl člověk stvořen jako Boží obraz a podobenství. Nic z toho není spojeno s reflexí o ženě přímo: je přítomna – jako ve většině disertace – pouze implicitně (vše, co platí o člověku resp. lidské osobě obecně, platí o ženě).

Až na s. 128 se práce skutečně dostává ke specifické reflexi o ženě a zúročuje do jisté míry předchozí myšlenky Steinové. Její přemítání o ženě se odvíjelo od soudobých emancipačních snah, vůči nimž zaujala stanovisko zdrženlivé: žena je určena k tomu, aby plnost svého lidství, plnost bytí obrazem Božím, uskutečňovala jako družka a matka. Axiom „anima forma corporis“ vede totiž Steinovou k mínění, že uzpůsobení ženského těla je projevem jedinečnosti ženské duše a jejího „zaměření na to, co je živě-osobní, a na to, co směřuje k celku“ (134), ať již z hlediska noetického (prostřednictvím nazírání a empatie), nebo praktického (péče o druhé a výchova). Rovněž nadpřirozené povolání k řeholnímu životu, jehož principem je „sebevydávající se a nezištná láska“, je „specificky ženská dispozice“ (138). Tak je tomu u Matky Boží.

Steinová si ovšem byla vědoma toho, že komplementární povolání muže a ženy „prochází proměnou v jednotlivých fázích dějin spásy“ (143). „Podle původního řádu je její místo po boku muže v podrobování země a v péči o potomstvo. Její tělo a duše jsou méně vybaveny k boji a dobývání. Jsou strukturovány spíše pro péči, ochranu a uchovávání. Z postojů vůči světu, jakými jsou poznávání, užívání nebo okoušení věcí a tvůrčí činnost, utváření, je jí nejbližší užívání nebo okoušení věcí. Je uschopněna více než muž k úctyplné radosti ze stvoření. Tato radost v báni předpokládá specifické poznání dober, které je odlišné od racionálního poznání, a přece je vlastní duchovní funkcí, v níž spočívá zvláštní síla ženy“ (145). Hřích způsobil, že se jedinečné povolání muže a ženy proměňuje v boj jednoho s druhým a v jednotlivci v boj „mezi zničenou přirozeností a zárodkem života milosti“ (147). Ženina přirozenost proto potřebuje uzdravení skrze přilnutí k Ježíši Kristu a skrze terapii věčnosti. S touto dispozicí je pak schopna zastávat jak typicky ženská povolání, tak i některá z těch, jež se jeví spíše mužská.

Specifickou otázkou se pro Steinovou v tomto kontextu stává kněžství ženy. Doktorandka v poznámkách hojně cituje sekundární literaturu, s jejíž pomocí danou otázku aktualizuje, ovšem mimoběžně se Steinovou samotnou. Zarážející je skutečnost, že necituje svou vlastní stať: Kněžství ženy podle Edith Steinové, *Teologické texty* 3 (2003) 120–123. Steinová připouštěla domněnku, že by ke kněžskému svěcení žen mohlo v budoucnosti dojít. Z dogmatického hlediska totiž neviděla pro svěcení žen překážky. Z praktického hlediska však nacházela jak důvody pro, tak důvody proti – zvláště s ohledem na nepřetržitou tradici svěcení mužů. A ovšem také na skutečnost, že Kristus přišel na zemi jako muž a muže si vybral za své nástupce. Ženě je bližší vzor Panny Marie, jejím nejvyšším povoláním je být „sponsa Christi“. Právě proto doktorandka obrací pozornost k pojednání *Věda kříže*, v němž je obraz Kristovy nevěsty aplikován na duši věřícího člověka i na církve. Reprodukce stěžejních myšlenek sv. Jana od Kříže ovšem ústí v závěr, že „v celém spise není prováděno žádné rozlišování mezi duší ženy a muže“ a „Steinová zde, podobně jako ve svých filosoficko-antropologických spisech, pojednává o duši člověka obecně“ (163). Jinak řečeno, *Věda kříže* neříká o ženě nic specifického.

Podkapitola „Povolání ženy v teologické reflexi Steinové“ (163–168) shrnuje předchozí expozici. Jde v podstatě o syntézu všeho, co doktorandka dokázala k vlastnímu tématu své disertace vyčíst. Šestá kapitola totiž přináší spíše již jen doplnění. Soustředí se k tomu, jak se jedinečnost ženy – jmenovitě její duchovní mateřství po vzoru Panny Marie, „orgán mateřství církve“ (194) – uplatňuje v oblasti výchovy a vzdělávání.

Závěr disertace (196–203) přináší rekapitulaci toho, o čem byla řeč v předchozích kapitolách. Doktorandka nevyužila příležitost k tomu, aby se chopila podnětů, které jí Steinová dala, a postoupila o něco dále domyšlením toho, co autorka sama nevyřkla. Nepokusila se ani o vlastní hodnocení přínosu Edith Steinové k filosofické a teologické reflexi o ženě z hlediska soudobé teologie.

KONKLUZE

Mám-li závěrem vytknout dva hlavní problémy posuzované disertace, musím ještě jednou zmínit otázku metody a volby tématu.

Doktorandka se rozhodla pro metodu prosté expozice. Její volbu je třeba respektovat, i když s lítostí, neboť přínos disertace je tak omezen. Nebylo by totiž konec konců lépe přečíst si místo této kvalifikační práce přímo texty Steinové? Co nového se dozvídáme z předložené studie (pomineme-li kapitolku o recepci života a díla Steinové v České republice)? Takto je třeba spatřovat hlavní přínos disertace v tom, co uvedla doktorandka sama, když deklarovala, že chce uvést do českého odborného prostředí problematiku ženy u Edith Steinové a zpřístupnit texty, které dosud nebyly česky publikovány. Je však třeba se ptát, zda to lze označit za původní badatelský přínos a nejde-li spíše o popularizaci.

Co se vlastního předmětu disertace týče, tedy reflexe Edith Steinové o povolání ženy, je vskutku nápadné, že mu doktorandka mohla věnovat specifickou pozornost jenom v menší části své práce, zatímco její větší část představuje její reflexi o lidské osobě resp. o člověku jako takovém. Příčina je zřejmá: téma ženy se objevuje jenom v malé části spisů Steinové a pramenná základna je tak velmi omezená. Pokud ovšem není u Steinové motiv ženy dostatečně „výživný“ a musel-li být suplován s pomocí obecné filosofické a teologické antropologie, klade se otázka, zda bylo téma kvalifikační práce zvoleno správně. Nebylo by bývalo lépe pojednat prostě o antropologii Edith Steinové? Anebo: neměla být ona obecná antropologie lépe použita k vykreslení toho, kým je žena?

Byl bych rád, kdyby se paní doktorandka k těmto dvěma problémům vyslovila v průběhu obhajoby.

Mám-li vyzdvihnout pozitiva posuzované disertace, pak musím zdůraznit, že se doktorandka odvážila přistoupit k tématu náročnému, že přitom projevila velkou píli, obsáhla velké množství spisů své autorky a vydala ze sebe maximum svých schopností. Skutečně se jí podařilo, co si předsevzala, neboť její disertace – při všech uvedených výhradách – zprostředkovává českému prostředí hlavní témata filosofické a teologické antropologie Edith Steinové a její reflexi nad problematikou identity a přirozeného i nadpřirozeného povolání ženy. Navíc je třeba brát ohled na kritéria relativní, tedy na srovnání této kvalifikační práce s jinými, jež byly úspěšně obhájeny.

Po zvážení všech okolností proto *doporučuji disertaci k obhajobě.*

Praha, 8. 2. 2014

doc. PhLic. Vojtěch Novotný, Th.D.